

Az „Indiánok” fedőnevű ügy

1962 elején a Belügyminisztérium III/1-es (vizsgálati) alosztálya gyanúsnak talált egy kaposvári baráti kört.¹ A nyomozati aktából idézve: „gyakorlati tevékenységük lényege: a különböző ifjúsági kalandregényekben leírt indián életmódnak a szabad idejükben való utánzása. Megalakulásuk óta rendszeresen és csoportosan az erdőkben járkálnak, indián öltözetet és eszközöket készítenek, használnak. A csoportba történő felvétel indián szokásoknak megfelelően táború mellett, béke-pipa elszívása útján történik. A tagok indián neveket kapnak (Nagy-teknősbéka, Heverő bölény, Sas-szem stb.) és egymást testvérnek szólítják.” 1963 őszén letartóztatják Borvendég Deszkáss Sándor „törzsfőnököt” és négy „indián” társát, mert „alaposan gyanúsíthatók a Magyar Népköztársaság államrendje ellen kezdeményezett összeesküvés büntetettének elkövetésével”. A nyomozati aktákból rekonstruált történet egy olyan eljárást mutat be, ahol a gyanúsított és a nyomozó hatóság közösen hozza létre a büntetőper „konceptióját” (a vádat és a bizonyítékokat), valamint az operatív munka későbbi célpontját: az „indiánt”.

„Nem baj, ha először hazudik, annál őszintébb lesz később.”

(A levél – operatív kisregény, BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, AB-1156, 1958, 111. o.)

Az alábbi történet tehát egy állambiztonsági aktában olvasható. Mi magunk részben véletlenül akadunk rá, Borsányi László/„Fung György” antropológus/ügynök „kétirányú” munkásságát akartuk tanulmányozni, erre kaptunk engedélyt az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárából. A levéltár munkatársai azonban „Fung György” ügynök munkadossziéján kívül öt vaskos nyomozati aktát is kiadtak nekünk, mert szerepel bennük Borsányi László neve. Az akták a Borvendég Deszkáss Sándor író és társai elleni nyomozás és büntetőper dokumentumait tartalmazzák. Borsányi itt egyike az eljárás során kihallgatott személyeknek, az ügy főszereplője tehát nem ő, hanem Borvendég Deszkáss Sándor és egy kaposvári baráti társaság, akik szabadidejükben „indiánt” játszottak. Az aktákból igen kiterjedt operatív és nyomozati munka, valamint egy büntetőper rekonstruálható: 1961 és 1963 között az állambiztonság politikai szempontból gyanúsnak, majd a bíróság bűnösnek talált egy „indiánozásnak” nevezett tevékenységet. Szándékosan nem írunk játékot, ugyanis a hatóság szempontjából az „indiánozás” lényege éppen az, hogy nem játék.

Komoly játékok

1963 januárjában az „indiánozó” Borvendég Deszkáss Sándort és négy társát *államrend megdöntése elleni összeesküvés előkészülete* vádjában bűnösnek találták, majd 1963 tavaszán „bűnük” az általános amnesztia hatálya alá került, az ellenük folyó eljárást megszüntették. A nyomozati

anyag terjedelme az ügy méretéből adódik. Az eljárás során 56 személyt hallgattak ki, 8 főt tartóztattak le, 16 esetben végeztek házkutatást, végül 5 főt ítélték el. Az ügy mérete zavarba ejtő, az akták ugyanis arról tanúskodnak, hogy az „Indiánok” fedőnevű ügy kezdeteitől nem „tisztá” – újabb és újabb összefoglalásokat, értékeléseket igényel. Bizonyos értelemben egy tévedésről van szó.

1961 nyarán az állambiztonsági szolgálat nagyszabású egyházellenes akció keretében az ifjúsági neveléssel foglalkozó ún. egyházi kisközösségeket akarta megszüntetni vagy szétzülleszteni. A hitoktatás, egyházi nevelés és a betiltott cserkészmozgalom az 1950-es évek végén, 1960-as évek elején informális-illegális keretek között továbbra is működött. Az ún. „indiánromantika” és a cserkészlet kapcsolata ekkor, a hatvanas évek elején korántsem volt újszerű, az indiánöltözet és az indiánjáték számos cserkészcsapat kelléktárában szerepelt a háború előtt is, mert alkalmas nyújtott ügyességi feladatok, bátorságpróbák, természetvédelem gyakorlására. Az ötvenes években informális módon működő hitoktatás és cserkészmozgalom néhány csoportja e hagyományra és a gyerekek rajongására alapozva „indiánjátéknak” álcázta az ifjúsági foglalkozásokat. Az 1961-es egyházi kisközösségek ellen indított állmvédelmi akció során ezeket az „indián” cserkészvezetőket, kispapokat is letartóztatták és elítélték. Ekkor – az egyházi kisközösségek utáni operatív nyomozás során – került az állmvédelem látókörébe egy kaposvári felnőtt indiánozó csapat és Borvendég Deszkáss Sándor, majd az ő személyén keresztül két budapesti „indián törzs”. A nyomozók újabb illegális

egyházi kisközösség leleplezésének reményében indították el az „Indiánok” fedőnevű ügyet. A hónapokig tartó nyomozás és operatív munka során azonban kiderült, hogy a gyanúsítottak nem kapcsolódnak egyik egyházhoz sem, az „indián” viszont továbbra is gyanús maradt.

Borvendég Deszkáss Sándor a cserkészekhez és a „civil” indiánjátékokhoz egyaránt kötődött, rövid ideig ő is részt vett például Baktay Ervin orientalista és barátai Duna-menti indiánozásában, személye azonban leginkább regényei miatt vált ismertté „indián” körökben. Fehér Szarvas néven ő írta a magyarországi indiánromantika kulcsregényét *A Sziklásbegyek varázslója* címmel. A „magyar Winnetou” 1940-ben jelent meg először, írója és főszereplője, Fehér Szarvas, a regény szerint magyar kiscserkészként ismerkedett meg az indiánokkal – ahogy szinte mindenki, Karl May regényeiben. Érdeklődése később sem szűnt meg, lelkesedése és kitartása felnőtként valóban eljuttatta Amerikába, ahol egy indián törzs tagjává fogadta, és később főnökévé választotta. Fehér Szarvas *A Sziklásbegyek varázslójával* és folytatásaival népszerű ifjúsági író lett, a magyar „indiánozó” gyerekek cserkészként és „civilként” is az „indián” klasszikusok (May, Cooper) mellett az ő könyveiből merítették a játék ötletét és kellékeit. 1949-ben a cserkészmozgalom felszámolásával az „indiánozás” is gyanússá vált. Borvendég Deszkáss Sándort kizárták az Írószövetségből, és mivel cserkész körökben Fehér Szarvasként rendkívül népszerű volt, 1949-ben előállította az ÁVH, és figyelmeztetésben részesítette. 1961-ben az állambiztonság az illegális (vagy inkább informális) egyházi kisközösségek után nyomozva az „indiánozókba” és újra Borvendég Deszkáss Sándor íróba botlott.

A vádlottak összesen 6 hónapot töltöttek börtönben (vizsgálati fogságban), noha a vád, az *„államrend megdöntésére irányuló szervezett összeesküvés vezetése,”* néhány évvel korábban hosszú börtönbüntetéssel vagy akár halálos ítélettel járhatott. Ehhez az igen súlyos vádhoz a bizonyítékok az indiánjáték kelléktárából kerültek elő: indiánnaplók, mokaszinok, fejdíszek, íjak, nyilak, rajzok, „beszélő levelek” stb. A gyanúsítottakkal a nyomozás során operatív eszközökkel (zárkauigynök közvetítésével) tudatták, hogy ügyük, akárcsak az 1956-os ellenforradalmi tevékenységgel kapcsolatos politikai büntetőperek többsége, az 1963. márciusi amnesztia hatókörébe tartozik. A „komoly játékból” tehát politikai büntetőper lett, egy tollas fejdísz politikai bűncselekmény bizonyítékává válhatott, mindez egy olyan bünvádi eljárás keretében, melynek kimenetele – a nyilvános megbocsátás – szinte a kezdetektől ismert volt a felek számára. Elemzőként kénytelenek vagyunk feltételezni, hogy ez az ügy, minden furcsaságával, szól valamiről: az eljárás nem egyszerűen a hatalom irracionális, netán ostoba működésének eredménye. Vagy amennyiben mégis, az irracionálisnak vagy az ostobaságnak oka van. Kutatóként az ötkötetes nyomozati akta tartalmára hagyatkozhattunk, amely, magához az ügyhöz hasonlóan, aránytalan: egyszer-

re túl sok és túl kevés. Óriási mennyiségű adatot (kihallgatási tervet, jegyzőkönyvet, jelentést, összefoglalást, értékelést stb.) tartalmaz, mégis nagyon nehéz rekonstruálni, hogy pontosan mi volt a gyanú és a vád alapja, és miért lehetett az.

Az akták alapján az „Indián-per” feltehetően egy nyomozati tévedés és a hatalom irányváltásának találkozásában jött létre. A politikai rendőrség talált valamit, ami egy frissen lezárt projektben (az egyházi kisközösségek elleni akcióban) megtorolt „bűncselekmény” gyanúját keltette, majd kiderült, hogy mégsem egyházi szervezkedésről van szó. Az „indiánozók” viszont, ha már a politikai rendőrség látóterébe kerültek, továbbra is ott maradnak. Beindul az állambiztonság, a rendőrség és az ügyészség bejaratott munkamódja – az ötvenes évek gyakorlatának és 1956 megtorlásának (és részben a kisközösségek elleni akciónak) a mintájára készül a politikai büntetőper. Menet közben azonban a nyomozók előtt is nyilvánvalóvá válik, hogy a pártvezetés nem akar több ellenforradalmi tevékenységgel kapcsolatos börtönbüntetést² – az ügyészség bizonyítékok hiányában rendre visszautasítja a vádemelést, a gyanúsítottak viszont már előzetes letartóztatásban ülnek. Az állambiztonság működésében éppen ekkor, az 1960-as évek elején, irányváltás történik: a párt vezetőinek utasítása szerint a továbbiakban nem a politikai bűnök felderítése, leleplezése majd megtorlása a cél, hanem a gyanús vagy gyanúsítható célpontok folyamatos megfigyelése, és a politikai bűncselekmények operatív eszközökkel történő „megelőzése”. (Erről részletesen lásd *A bomlasztás, levélasztás – elszigetelés mint a realizálás módszerei* című keretes írásunkat.) 1963-tól az „indiánok” vagy egyéb hasonló informális csoportok belügyi szempontból többnyire inkább operatív megfigyelés, bomlasztás tárgyai, nem pedig politikai büntetőperek gyanúsítottjai. Az ügy furcsasága és aránytalansága tehát feltehetően abból (is) adódik, hogy Borvendég Deszkáss Sándor és társai egy olyan hatalom hatóságának a látókörébe, majd fogságába kerültek, amely maga is éppen új arcát kereste.

Ebben az ügyben a bizonyítékok többsége írásban vagy szóban tett vallomás, kihallgatás, jelentés, azaz szöveg. Az „igazság”, a vád alapjának megállapítása e szövegek révén történik, e szövegek keringenek a gyanúsítottak és a hatalom különféle intézményei között, addig módosulva, amíg bírósági megítélés alá kerülhetnek. A gyanúsított tehát, éppen pozíciójából adódóan (és a tárgyi bizonyítékok hiányában), legalább annyira aktív résztvevője az eljárás és az ítélet kidolgozásának, mint a nyomozó hatóság. Az „Indiánok” fedőnevű ügy lezárása egy olyan „konceptiós per”, ahol a „konceptió” a hatóság és a gyanúsított közös nyomozása során jön létre: a kollaboráció maga a nyomozati eljárás, a végeredmény pedig az egyén és a hatalom „közös igazsága”.

Az alábbi történetben elsősorban azt a folyamatot próbáljuk rekonstruálni, ahogyan ez az „igazság” – az állambiztonsági megfigyelés későbbi célpontja létrejött.

A bomlasztás, leválasztás – elszigetelés mint a realizálás módszerei (részlet)

Az MSZMP VIII. Kongresszusa határozatainak egyik központi gondolata, hogy a munkáshatalom megvédése és állandó erősítése sikereink legfőbb záloga. A határozat megállapításai mögött nemcsak a nemzetközi, de a magyar munkásmozgalom sok áldozattal járó tapasztalata, az utolsó évtized történelmének legfontosabb tanulságai húzódnak meg. (...) Fejlődésünk következtében változások mentek végbe államunk funkcióiban is. Államunk külső védelmi funkciója, amíg imperializmus van, megmarad, belső elnyomó funkciója fokozatosan csökken. Előtérbe kerül, és megnövekszik a gazdasági – szervező és kulturális – nevelő tevékenysége. A Belügyminisztérium Állambiztonsági Szerveinél dolgozóknak ezt figyelembe kell venni munkájuk során, döntéseik meghozatalánál. (...)

A volt kizsákmányoló osztályok tagjai, és még inkább azok leszármazottainak többsége beilleszkedett és munkával keresi meg kenyerét. Egy részükre még erősen hat a kapitalista világ politikai és ideológiai befolyása és ennek következtében ingadozik. Lényeges kérdés a társadalomban végbement változások helyes értékelése az állambiztonsági szervek munkájából is. Ismeretes, hogy régebben egy-egy ügy realizálása során fontos volt a „gróf”, vagy a „horthysta tiszt” személye. Enélkül nem volt úgynevezett „igazi” az ügy. Ma arra kell törekednünk, hogy a tényleges ellenséges tevékenységet kifejtő csoportokat derítsük fel függetlenül attól, hogy abban részt vesz-e „gróf” vagy „horthysta tiszt”. Ez a munka irányát is egészségesebb vonalra viszi. Fontos, hogy intézkedésünket az általunk megválasztott, vagy éppen javasolt realizálási módszerrel ne gátoljuk, hanem segítsük az össznépi egység kialakulását. A szocializmus alapjainak lerakása után az osztályharc jellegében és eszközeiben is változás állott be, módosultak. Az osztályharc fő területei jelenleg: a szocialista gazdaság megerősítése, fejlesztése és a szocialista tudat kialakítása. Ezért az osztályharcban a szervezés, a meggyőzés és az ideológiai harc kerül előtérbe. (...) A társadalom szerkezetében beállott változások, az osztályharc tekintetében történő módosulások feltétlenül bonyolították az állambiztonsági munkát. Az előttünk álló feladatokat színvonalasabban, kulturáltabban kell megoldani. Intézkedéseinknek komoly politikai visszahatásai vannak. Elég, ha csak egy egyszerű útlevel elutasítást említek. Megfontolt és körültekintő, kombinatív lépésekkel kell feladatainkat végrehajtani. Feltétlen lényeges vonásként kell megemlíteni, hogy az elmúlt évek során erősödött a kommunista humánus. Emberi, megértő légkör alakult ki. Ma már az állambiztonsági szervek beosztottjainak többsége sem a börtön, az őrizetbe vételek útján látja egy-egy ügyének realizálása egyetlen útját. (...) Megerősödött a szocialista törvényesség. (...)

Az állambiztonsági szerveknek nemcsak a megtörtént bűncselekményt kell felderíteniük, hanem törekedni kell megelőzésére. (...) A nevelő jellegű eljárások alkalmazása a szocialista törvényesség szükségszerű velejárója. Az egyik oldalon ez megmutatkozik abban, hogy büntetett megtorlás nélkül nem marad, másrészt, hogy büntetőpolitikánk helyes alkalmazása során különbséget teszünk a bűncselekményt elkövetők között és nemcsak a tett társadalmi veszélyességét, hanem a tettes társadalmi veszélyességét is vizsgáljuk. (...) Megfelelő időben és megfelelő módon történő realizálás esetében elveszünk az ellenséges személyek ellenálló erejét. Valósággal kihúzzuk lábuk alól a „biztos talajt”, vagyis az ellenséges propaganda talaját verjük szét. Elég, ha utalok itt a legutóbbi amnesztia végrehajtására. Az ellenséges elemek másról sem beszéltek, csak arról, hogy az amnesztiát „ránk kényszerítették”. Mivel látták, hogy ezzel sehol eredményt nem érnek el, még a régi kapcsolataik is elfordulnak tőlük és kinevetik őket, a börtönből szabadulók nagy része igyekszik lehelyezkedni és nem is törődnek velük, akkor kisebb lett a hangjuk és egyik-másik reálisabban gondolkodó személy elismerte, hogy „ha nem lettek volna erősek, biztos nem engedték volna ki ellenfeleiket”. Kisebb mértékben hasonlóan jelentkezik ez egyes csoportok szétbomlasztása esetében. Nem egy esetben hangzottak a figyelmeztetett személyek, hogy „voltaképpen el is járhattak volna ellenünk”, „és ha emiatt 1956 előtt kerülünk be, biztos, hogy 2–3 évnel kevesebbel nem úsznánk meg.” Ilyen és ehhez hasonló vélemény nem egyedülálló a szétbomlasztott csoportok esetében.

Írta: Agócs István rendőr őrnagy. In: *Állambiztonsági Tanulmányok* 13., BM Tanulmányi és Módszertani Osztály, 1963.

A „Fekete hollók” nyomában

Az „Indiánok” fedőnevű ügy egy elfogott levéllel kezdődött. 1962 elején K-ellenőrzés (postai küldemények ellenőrzése) során a nyomozók titokban elolvasták, amit Lőrincz Ferenc kaposvári törzsfőnök Bánhalmi János budapesti indiánnak írt:

„(...) A cél: 1. önmagunk tökéletesítése, 2. harc az elnyomott, az indián nép és elsősorban a mi magyar népünk ügye mellett. Igaz magyarok legyünk. Ha kell fegyverrel is harcoljunk a mi magyar népünk érdekeiért és az igaz ügyért. 3. amennyire csak lehet, éljük az indiánok életét és a hős szabadságszerető indián harcos nép szellemében ne-

velkedjünk. Ahogy akaratunkból telik, segítsünk az indián nép életén és harcoljunk felszabadításukért. Ez a hármas cél a mi szent célunk.”

A „*bármás cél*” és az „*indián*” a nyomozókat a „Fekete hollók” fedőnév alatt futott egyházellenes akció során „lebuktatott”, indián öltözetbe rejtőző cserkészvezetőkre emlékeztette. Figyeltetni kezdték a kaposvári csoportot, és gyanúsnak találták, hogy kapcsolatban állnak Borvendég Deszkáss Sándor budapesti „indiánnal” és barátaival. Terjedelmes lista készült az indiánügyben érintettekéről, elrendelték a vélt vezetők vagy más szempontból fontos személyek operatív felderítését. Az állambiztonsági akták szerint Borvendég egy „indián törzsekből” álló országos hálózat

középpontja. 1962 márciusában két környezettanulmány készül a magyarországi „indiánok” feltételezett vezetőjéről. A beszámolók szerint Borvendég értelmiségi családból származik, 1931-ben gimnáziumban érettségizett, az orvosi egyetemen folytatta tanulmányait, de abbahagyta, bankhivatalnokként, majd újságíróként dolgozott: természetvédelmi és néprajzi tárgyú ismeretterjesztő cikkeket írt. 1949-ben „burzsoá-nacionalista nézetei” miatt kizárták az Írószövetségből, elveszítette állását, fizikai munkakörben helyezkedett el egy ipari szövetkezetnél. 1956 decemberében részt vesz az Írószövetség tagjainak szervezett pénzgyűjtési akcióban és a nőtüntetés szervezésében, ellenforradalmi tevékenysége miatt 1957 elején fegyelmeivel elbocsátották a szövetkezetből. 1960-tól ismét újságíró-riporter.

A K-ellenőrzés során elfogott levélen és a környezettanulmányokon kívül egy ügynöki jelentés (visszaemlékezés) szolgáltatja a gyanú hivatalos alapját. Eszerint:

„Borvendég Deszkáss Sándor, a [z indián] csoportosulás vezetője 1959 őszén Kaposváron Kovács Zoltán lakásán tartott összejövetel során ellenforradalmi célt tűzött ki a csoport tagjai elé. (...) Lelkesítő beszédet tartott a pesti nép 1956-os »hősies harcáról az oroszok ellen« és bár leverték a »forradalmat«, a magyar nép »nem fogja tűrni« a szovjet csapatok itt-tartózkodását, az 56-os »hazafiak« kivégzését, az elnyomást. Felhívta a jelenlévőket, hogy a legközelebbi, 1956 októberi eseményekhez hasonló alkalommal vegyenek részt a »forradalom«-ban. Közölte, hogy az egész indiánosdi csak fedésül szolgál, az »elnyomott indián nép« kifejezés alatt az »elnyomott magyar nép«-et értsék.”

Ez az információ a korábbiakkal együtt a jogi szakvélemény szerint is elegendő alapot szolgáltat bűncselekmény gyanújához. Három nappal később a „Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen folytatott összeesküvés alapos gyanújával” letartóztatják Borvendég Deszkáss Sándort, három kaposvári és egy budapesti „indiánt”.

„Politikai beállítottság” és „világnézeti fejlődés”

Az első kihallgatás alkalmával Borvendég szinte ártatlannak bizonyul, a nyomozók még csak nem is utalnak arra, hogy bizonyítékaik lennének az ügyben. Kérdéseik az „indiánra” és az „indiánokra” vonatkoznak – tudatva a kihallgatottal, hogy e minőségében gyanús. Borvendég elmondja, hogy gyerekkorában Karl May, Cooper és mások indiánregényeinek rajongója volt, felnőttként az észak-amerikai indiánok szakértője lett, a háború előtt néprajzi cikkeket és regényeket írt az indiánok életéről, levelezésben állt egy amerikai indiánszervezet vezetőivel, akik szakirodalmat, ismeretterjesztő anyagokat küldtek neki. Elmondja, hogy 1957 óta néprajzi ismeretterjesztő munkát folytat, előadásokat tart könyvtárakban, rádióműsorokat készít távoli földrészek népeiről, így az indiánokról is. 1959-ben az Úttörőszövetség *Tábortűz* című lapjának külső munkatársa

lesz, Foltos Szarvas álnéven indián szokásokról, ügyességi játékokról ír rövid cikkeket. Tudatja azt is, hogy a gyerekek érdeklődésére a lap munkatársaként országos természetvédelmi mozgalmat szervezett Nagy Erdei Testvériség néven: a „kis indián” úttörők madáretetőket telepítettek, szemetet szedtek, fákat ültettek. 1960-ban egy másik lap munkatársa lesz főállásban, így a természetvédő mozgalom is megszűnik. Kérdésre válaszolva elmondja, hogy nem ismer magyarországi „indián” csoportosulásokat.

Borvendég úttörők körében folytatott „szervezkedése” megerősíti a nyomozók gyanúját, akik továbbra is illegális cserkész és hitoktató hálózatot látnak az „indiánózásban”. A következő két kihallgatáson szembesítik Borvendéget az operatív felderítés során elfogott levél tartalmával. A gyanúsított beismeri, hogy tudomása van „magyar” indián törzsekéről, sőt jelenleg is kapcsolatban áll ilyen csoportokkal. A „politikai beállítottságát és világnézeti fejlődését” firtató kérdésre pedig elmondja, hogy a háború alatt a Horthy-hadsereg tisztje volt, 1945 után belépett az Írószövetségbe. Őt idézve:

„1945–48 között jól éreztem magam az akkori társadalmi és politikai viszonyok között. Könyvem jelent meg s szenvedélyemmé vált az indológianak időt áldozni, tevékenykedni. 1948-ban azonban előállítottak az Államvédelmi Hatóságnál. (...) Néhány napon belül szabadlábra kerültem, de a következményeket éveken át viseltem. (...) Írói tevékenységemet nem folytathattam, így éveken át fizikai munkát kellett végeznem. Keveset kerestem, anyagi helyzetem, és az a tudat, hogy elfojtották írói ambícióimat, szembe fordított a kialakult népi demokratikus rendszerrel. (...) 1959-ben értek sérelmek írói ambícióim korlátozása miatt, amikor a kiadó elzárkózott egyik írásom kiadása előtt. Ez bizonyos mértékig zavarta világnézetem, politikai beállítottságom pozitív fejlődését, de végül is 1960-ban bekövetkezett végső megnyugvásom, amikor elnyertem jelenlegi állásomat az Erdőgazdasági Főigazgatóságon. Egész politikai fejlődésemet hátráltatta az a káros természetem, amely az apróbb sérelmek felnagyításában, nagyfokú sértődöttségben jutott nálam kifejezésre. Balsikereim, melyek írói elképzelésem és törekvésem összeütközését jelentették a realitásokkal – előttem politikai tartalomnak mutatkoztak és az hátráltatta, késleltette a végül is 1960-tól bekövetkezett megnyugvásomat.”

A fenti „világnézeti fejlődéstörténet” hőse/elbeszélője több okból is az ellenálló pozíciójába került: ide sodorta osztályhelyzete, a Rákosi-diktatúra túlkapásai és saját rossz természete. E tényezőket kontrollálva „politikai beállítottsága” mégis „pozitív” irányba fejlődött: egy olyan világban, ahol a hatalom békén hagyja az egyént, az egyén is békén hagyja a hatalmat. A „békés egymás mellett élésnek” azonban az egyén és a hatalom kapcsolatára nézve előzményei és következményei vannak. Borvendég elbeszélése szerint maga a hatalom teszi lehetetlenné a lojalitást, hiszen ellenségképét ártatlan egyénekre vetíti, akiket emiatt elítél, így az ítélet miatt valóban ellenségesek lesznek. Másfelől azonban

Borvendég bevallott „bűne”, hogy politikai okokból történő mellőzöttségét politikai okoknak tulajdonítja. E vallomásban tehát a „világéretési fejlődés” végállomása egy olyan állapot, ahol a hatalom nem üldöz ártatlan (apolitikus) egyéneket (hivatásuknak megfelelő pozícióba engedi őket, pl. az Erdészeti Főigazgatóságon), és az egyén saját helyzetét nem láthatja „politikai helyzetnek”. Másképpen fogalmazva: az egyén ekkor sem fedezhet fel magában ellenséges politikai tartalmat, ha a hatalom felfedezi benne, nem azonosulhat a hatalom rá vetített ellenségképével – nem láthatja magát a hatalom tekintetében.

Ez az álláspont nehezen lehet megfelelő egy politikai perben, ahol a hatalom éppen azt várna el a gyanúsítottól, hogy olyan politikai tartalmat fedezzen fel magában, ami őt a hatalom ellenségévé tette/teszi. Borvendég e vallomásával mégis megteremti a hatalommal való beszéd lehetőségét. Elmondja ugyanis magáról, hogy hajlamos személyes problémáit politikai tartalomnak látni, ugyanakkor képes a „bűnbánatra”, „felismeri” a problémák „valódi” eredetét. Azaz bemutat egy lehetséges „forgatókönyvet”: amit a hatalom politikai tartalomnak fog látni az ő személyében, azt majd ő „bűnként” bevallja, ami itt annyit jelent, hogy a politikai tartalmat önként „semlegesíti”, visszavezeti „személyes” eredetére.

Borvendég tehát elfogadta a leendő vádlott szerepét, e vallomást követően nem ártatlanságát akarja bizonyítani, hanem eddig fel nem tárt „bűneit” igyekszik megbánni. A nyomozók pedig nyilvánvalóan egy politikai perhez keresik a megalapozott vádat – fel sem merül a gyanúsított esetleges ártatlansága. Az „Indiánok” fedőnevű ügy inentől a gyanúsított és a kihallgató tiszték „közös” ügye, ahol mindkét fél érdekelt a védelemelésben, a kihallgatások tétje egy olyan közös történet, amely alkalmas a kívánt politikai per lejátszására.

„A megbeszélte módszer szerint”

A nyomozati akta adatai szerint a harmadik kihallgatást követően a nyomozók és a gyanúsított (és ezúttal az olvasó is) egy új nézőpontot kaptak: Borvendég mellé ún. zárkaügynököt telepítettek. A *vamzer* a BM állományában lévő őrnagy, akit „szolgálatban elkövetett veszélyeztetés” bűntette miatt a Katonai Kollégium elítélt, katonai börtönből „lett kikérve”, hogy az „Indiánok” fedőnevű ügyben „Török Gyula” fedőnéven Borvendég „cellatársaként” foglalkoztassák. *Legendája* (fedőtörténete) szerint röpcédulázás gyanúja miatt vették őrizetbe, és Borvendéghez hasonlóan a „Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen szervezett összeesküvéssel” gyanúsítják. Jelentései alapján az új cellatársak hamar bizalmas, „sorstársi” viszonyba kerülnek, „megvitatják” a forradalmi események jelentőségét, „egyetértenek” abban, hogy a forradalom leverését követően disszidálni kellett volna, hogy a „ruszkiknak haza kellene menniük” stb. „Török Gyula” a hatalom forgatóköny-

ve alapján Borvendéghez képest „öreg rab”, sok elítéltelel beszélt, „ügye” előrébb tart, és általában véve jobban értesült a politikai perek terén. Feladata, hogy a „megbeszélte módszer szerint” minél többet beszéltesse cellatársát, és e beszélgetésekről szóban és írásban jelentsen.

Borvendég és az indiánok tevékenységéről tehát folyamatosan két szöveg készül: a kihallgatási jegyzőkönyvek és a zárkaügynök jelentései. A nyomozók-gyanúsított-zárkaügynök háromszögben többlépcsős egyeztetés történik a bűncselekmény (az „indián”) mibenlétéről. A nyomozók első gyanúja, miszerint rejtőzködő, illegális egyházi szervezkedésre bukkantak, kevésbé tűnt megalapozottnak. A nyomok (pl. a kaposvári beszélgetésről szóló beszámoló, az elfogott levél stb.) inkább arra utalnak, hogy az „indiánjáték” az ellenforradalom állandó ismétlése, az „indián” pedig a magyar ellenforradalmár allegóriája. A zárkaügynöki jelentések olykor utalnak az ügynök és a nyomozók megbeszéléseire. A zárkaügynök „civilben” operatív tiszt, az ellenséggel való közvetlen találkozások specialistájának tudnia kéne, hogy mit keressen. „Felderítő munkájának” eredményeit többnyire mégis így kommentálja: „tudom, hogy az ellenforradalmi ügyek vizsgálatai lényegében befejeződtek, de...” – amint majd látni fogjuk, nem lehet könnyű kitalálni, mire kíváncsiak megbízói, ha nem az „ellenforradalmi ügyekre”.

Nincs könnyű dolga egyik szereplőnek sem. A nyomozók olyan bűnt keresnek, amit a hatalom hamarosan nyilvánosan megbocsát – a gyanúsítottal a zárkaügynökön keresztül több alkalommal sejtetik, hogy a közeljövőben amnesztia várható. Borvendég Deszkáss Sándor pedig – az amnesztia reményében – minden igyekezetével egy olyan történet megalkotásán fáradozik, amire elgondolása szerint kihallgatói várnak. A „bűncselekmény” felderítése tehát e három szereplő közös feladata. A közös mű létrehozásának érdekében sajátos szövetségeket alkotnak. Borvendég szövetkezik cellatársával (nem tudva, hogy az a nyomozóknak dolgozik), „kijátsszák” a hatóságot: létrehoznak egy sztorit, amit elképzelésük szerint várnak „tőlük”, miközben állandóan utalnak egy másik, közös, „igaz” történetre, a forradalomra (ami a zárkaügynök számára természetesen fikció). A zárkaügynökkel létrehozott közös és „nyilvános” történetet Borvendég a kihallgatásokon érvényesíti. A zárkaügynök viszont a nyomozók utasítására olyan „privát” történetet keres, amely nem hangzik el a kihallgatások során. A nyomozók, a gyanúsított tudomása nélkül, a zárkaügynöktől hallott „privát” történetek alapján irányítják a kihallgatásokat, és módosítják a „nyilvános” vallomást. E különös „hermeneutika” során végül a nyomozók, Borvendég és a zárkaügynök együtt és külön-külön is eljutnak a „bűncselekményhez” és az amnesztiahoz: rájönnek, mit rejt az „indián”.

A kihallgatók sorra szembesítik a gyanúsítottat a „perdöntő” bizonyítékokkal: az elfogott levéllel és az 1959-es kaposvári „ellenforradalmi” beszélgetésről szóló jelentéssel, továbbá a letartóztatott „indiánok” beismerő vallomásaival. Borvendég semmit nem tagad. Elmondja, hogy a

kaposvári indián törzsnek az volt a célja, hogy a gimnazistákat vallásos, cserkész szellemben nevelje, ezzel ő maga is egyetértett, sőt hátorította őket. Őt idézve: „a törzs tagjai teljes bizalommal voltak irántam, és elmondták ellenséges politikai céljait, amelyek szerint az 1956-os »forradalmi« szellem fenntartásával gyengíteni kívánták a rendszert. Én azonosítottam magam törekvésekkel, egyetértettem az- zal, és ezáltal részesévé váltam államellenes összeesküvő csoportjuknak. Bizalmukat abban látom, hogy könyveim alapján személyem tekintély volt előttük. (...) Felhívtam a figyelmet a konspiráció szükségére, és javasoltam, hogy a KISZ szervezetet használják fel céljaik legalizálására.” Val- lomásából „kiderül” az is, hogy a Nagy Erdei Testvériség az „Úttörőszövetségen belüli vadhajtsásként” az úttörőmozga- lom bomlasztására jött létre.

Az „alapos gyanú” megalapozott váddá alakul, „beiga- zolódik” a nyomozók elképzelése, miszerint az „indián” vallásos, cserkész szellemben tevékenykedő ellenforradal- mi csoportosulás, amely az ifjúsági mozgalmat (KISZ, Út- törőszövetség) bomlasztja és használja céljai legalizálására. Ezzel a beismeréssel akár véget is érhetne a nyomozás, de nem így történik. Az ügyészség további bizonyítékokat kér a vád megalapozásához.

Az „Indiánfőnök”

Borvendég Deszkáss Sándor gyanúsított mindent bevallott, amivel vádolták, ügyében mégis folytatódik az eljárás, ezút- tal azonban önmagának kell feltennie és megválaszolnia a kérdéseket – írásban, fehér lapon. A nyomozati akta tanú- sága szerint egy hónapi fogság, több kihallgatás és szem- besítés után cellájában *önvallomásokba* kezd. Az aktákból nem derül ki, hogy az ötlet kitől származott, de úgy tűnik, bevett gyakorlat lehetett, ugyanis mindegyik gyanúsított „indián” aktája tartalmaz *önvallomások*at.

Borvendég *önvallomásai* hosszú szövegek, amelyekben a lehető legrészletesebben beszámol az ügyében jelentősnek vélt múltbéli eseményekről, ismerteti bűnös gondolatait és cselekedeteit, valamint a háttérben álló lélektani, ideoló- gjai motivációkat és külső kényszereket. Az *önvallomásokat* általában kihallgatások követik, majd újabb *önvallomások*. A zárkaügynöki jelentések szerint a szerző sokat töpreng a leírtakon, tartalmát gyakran javítgatja, módosítja, arra törekszik, hogy előálljon a „végleges”, a kihallgató tiszték számára elfogadható verzió, amelynek alapján lezárulhat a nyomozás, és megtörténhet a vádemelés. A „cellatárs”, utasításának megfelelően, megértő és támogató partner az *önvallomások* elkészítésében: elolvassa, meghallgatja, stra- tégiai tanácsokat ad. A nyomozók felé pedig jelentéseiben közvetíti, mit gondol Borvendég „valójában”.

A legfőbb kérdés természetesen az, hogy mit várhat még tőle a hatalom, ha már bevallotta, hogy az államrend meg- döntésére összeesküvést szervezett és vezetett. Az *Önvallo-*

más (miután mindegyik általa írt szöveg ezt a címet viseli, én is ekként utalok rá) az »indián« jelentését és jelentősé- gét igyekeznek tisztázni.

„Mintha két külön személyből tevődött volna össze énem. Az egyik hajlott a megbékélésre, a becsületes békés munkára és lelkesedni tudott a nemzetköziségért. A másik sovén nacionalista volt. (...) Két évvel az ellenforradalom után már kezdtem megnyugodni, egyre jobban láttam új- ságírói szorgalmas munkám gyümölcsét, és egyre jobban meggyőződtem róla, hogy fel kell hagynom minden előíté- lettel, mert nem is olyan rossz itt az élet. Dolgozhattam a vágyamnak megfelelően. Javul a napi életnívó, és nin- csenek előttem rossz kilátások. S akkor az ismeretlen Ka- szanits [a kaposvári »indián« törzs egyik letartóztatott tagja – K. M.] megjelenése felébresztette bennem a már alvó, rossz éneket. (...) Ugyanis könyveimet többször elolvasva (...) jogosan tételezte fel, hogy valláserkölcs alapon álló idealista vagyok, illetve nem szakadt meg kapcsolatom egy- kori könyveim nacionalista szellemével. Ez valóban így volt. Bár józan ésszel beláttam, hogy kiadott könyveim merőben elavultak, azok teljes átírás nélküli újabb megjelentetését magam sem engedném, mégis ragaszkodtam hozzájuk, és szellemük tudatalatti kísérőm volt.”

Az „indián” tehát Borvendég egyik, „rosszabbik” énje, olyan kontrollálatlan személyiségrész, amely „kihelyezett tagozatként” a regényekben él és működik. Az *önvallomás* szerint továbbá az „indián” a nacionalizmussal egyenlő, amely, mint valamiféle elfojtott ösztöntörekvés, a tudat „cenzúrájának” lazulásával bármikor aktiválódik. Ha em- lékszünk még, Borvendég első, „bűnbánó” vallomásában éppen a politikai tartalmak személyes eredetét hangsúlyoz- za. Itt az „indián” politikuma és személyessége egyaránt a személyiségről leválasztott, de ahhoz mégis „szervesen” kapcsolódó, a személy akaratától részben független tartalomban, a nacionalizmusban rejlik. Nehéz elképzelni, mi lehet ebben a helyzetben a megoldás, hiszen a „világnézeti fejlődést” legfeljebb valamiféle ördögűzés segíthetné to- vább. Az *önvallomásban* mégis felmerül egy ötlet:

„(...) ha lehetőséget kapnék szándékom megvalósításá- hoz – készséggel vállalkoznék arra, hogy *egy hónap leforgá- sa alatt* [kiemelés az eredetiben – K. M.] megírjak egy olyan művet, amely korábbi indián regényeimet, saját szerepemet és a származott károkat leplezetlenül a gyerekek és felnőttek elé tárja. Elmagyarázza végre, miért volt káros az ún. indián romantika, s így egyszer s mindenkorra felszámolja a téma izgató érdekességét. Könyvem, az INDIÁNFŐNÖK nagyon ér- dekesen tált, ifjúnak, felnőttnek egyaránt lebilincselő ol- vasmány lenne, és a fontos mondanivalójából nem érződne mesterkéeltség, sem kétkedésre alkalmas erőltettség. (...) A 3-4 ft-os Olcsó könyvek kiadója részére tervezném, hogy nagy példányszámban jelenjen meg és minél nagyobb kör- ben olvashassák. Sőt, úgy kellene időzíteni ezt a könyvet, hogy nem sokkal az ítélet után napvilágot láthasson, az olva- sóközönség ahhoz kapcsolhassa.”

Az itt felajánlott megoldás forgatókönyve 1962 végén nem egyedülálló. Az íróperek elítélteji irodalmi alkotásokban deklarált kollaboráció fejében ekkor már szabaddalomban voltak. A kollaboráció regényében Borvendég „rosszabbik”, indiánénje rácsok mögött kerülne újra reflektorfénybe, „jobbik énje” pedig szerzőként, a könyv címlapján. Az *Indiánfőnök* című tervezett regényével bizonyítaná a hatalomnak, hogy valóban „főnök”: a nacionalizmus és ikonja, az „indián”, Borvendég személyében a hatalom irányítása alatt áll. Másképpen szólva az „indiánfőnök” Borvendég és a kádári hatalom a szocialista indiánregényben elásná a csatabárdot. Kihallgatói viszont nem kommentálják az ötletet. A gyanúsított újabb üres lapokat kap – újabb önvalomások megírására biztatják. A zárkaügynöki jelentések arról tanúskodnak, hogy az önvalomásban följánlott nyilvános kollaboráció ellenére/mellett Borvendég továbbra is „indián”, sőt:

„Az amerikai indiánszövetség elnöke, vagy ahogy ő [Borvendég] mondja, a nagyfőnök »vörös róka« volt. A nagyfőnök öccse, aki helyettesi minőségben szerepelt »fiatal vörös róka« néven volt ismeretes. Ő mindkét személlyel igen szoros baráti kapcsolatot tartott fenn. A fentiek megerősítésére az alábbi érdekes mesét mondta el. 1941 novemberében családjával vidéken tartózkodott, mert felesége ott tanítónő volt. Egy este nappali munkájától kifáradva ledőlt és furcsa víziói támadtak. Látta maga előtt a nagyfőnököt letérdepelve imádkozni, fekete tolldíszekkel (mindig fehér volt), majd álmaiban az amerikai tengerparton érezte magát, ahol a »fiatal vörös rókával« találkozott, aki rövid beszélgetés után kijelentette, hogy ő eltávozik, és az a kérése, hogy Borvendég folytassa az általa elkezdett munkát. Másnap azonnal írt Pesten tartózkodó barátjának, Búza Györgynek látomásával kapcsolatban, aki szintén foglalkozott indianológiaiával, és ismerte a főnököket. Barátjára nem tett különösebb hatást az álma. Érdekes azonban, hogy körülbelül 10 nap múlva egy levélsomagot kapott Amerikából a nagyfőnöktől személyesen. A levélben a nagyfőnök fájdalommal tudatja, hogy öccse, a »fiatal vörös róka« meghalt. A fiatal vörös róka utolsó kívánsága az volt, hogy »fehér szarvas«, azaz Borvendég folytassa az általa végzett munkát.”

Eszerint az „Indiánfőnök” nem pusztán egy tervezett regény címszereplője, hanem maga Borvendég Deszkáss Sándor – cellatársának (a zárkaügynöknek) legalábbis ezt a történetet meséli el. 1962 decemberében Fehér Szarvas, az amerikai indiánszövetség nagyfőnöke, Borvendég Deszkáss Sándor néven a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje elleni szervezkedés gyanújával börtönben raboskodik. Ebből a történetből nézve nem az a kérdés tehát, mit rejt az „indián”, hanem az, hogy kicsoda valójában Borvendég Deszkáss Sándor. A zárkaügynök azonban e történet mögött egy másik történetet talál, jelentéséhez „megjegyzést” csatol, miszerint Búza György személye több okból is rendkívül gyanús, Fehér Szarvas indián valójában általa beszerzett amerikai kém. Néhány nappal később

komplexebb helyzetértelmezést nyújt, jelentésében tollal aláhúzva olvasható:

„Ismételten nem szeretnék conceptios álláspontot foglalni, de az a véleményem, hogy egy amerikaiak által szorgalmazott irredenta mozgalomról van szó, amelynek az a feladata, hogy az ifjúság egy részének bomlasztásával, segítségével a népi demokrácia rendje és a többi demokratikus ország közötti kapcsolat megromlásához vezessen. Ez nemzetközi méreteket kezdett ölteni.”

A nyomozók nem fogadják el megoldásként az „íróper”-ajánlatot, a kihallgatások arra utalnak, hogy nem ismerik (el) Borvendég Deszkáss Sándor írói hatalmát az „indián” felett, sem az „indián” (nacionalizmus-ösztön) hatalmát Borvendég felett. Azt keresik, mi áll pontosan az „indián” helyén az idézőjelek között vagy az idézőjelek nélkül. A „cellatárssal” folytatott „privát” beszélgetés során Borvendég az idézőjelek közé önmagát teszi, Fehér Szarvas (idézőjelek nélküli) indián „Borvendég” néven raboskodik Magyarországon. Az „indiáneszme” a leigázott népek nacionalizmusa, ebben az értelemben az Egyesült Államok őslakosai és a Szovjetunió által megszállt Magyarország állampolgárai rokonok. A zárkaügynök viszont hivatásából adódóan az indián mögé lát (mivel ott kell keresnie valamit), és „felfedezi” az amerikai kapcsolatot – igaz, kém formájában. A zárkaügynök értelmezésében az elnyomó imperialista hatalom ravaszul, saját áldozatainak a képében folytatja a gyarmatosítást. Az „indián” az ártatlan áldozat jelmeze, Borvendég éppen úgy másnak mondja magát, ahogyan ő maga: a „cellatársak” személyében, az „indián” és az „ellenforradalmár” áruhájában valójában a két ellenséges nagyhatalom ügynökei kerülgetik egymást, méghozzá úgy, hogy mindketten saját ellenségüknek öltöztek (így lehetnek látszólag barátok).

A zárkaügynök és Borvendég „privát” beszélgetésében a személy és az „indián” összeolvad, „kiderül”, hogy Borvendég (legalábbis a „cellatársnak” előadott elbeszélés szerint) valójában indián: *ugyanaz*, mint az észak-amerikai őslakosok. Bebörtönzése mégsem teremt diplomáciai bonyodalmakat. A „fiatal vörös róka” az elbeszélés szerint nem érvényesítette az állampolgárság elvét, Fehér Szarvas „magyarként” is lehet az észak-amerikai indiánok törzsfőnöke. Indián itt *az*, akit az indiánok maguk közé fogadnak. Miután Borvendég indián, indiánná válnak azok is, akiket ő annak lát. Az állambiztonság rossz helyen keresgél: nem az indián az álruha, hanem az európai viselet. A magyarországi indiánok ebben az értelmezésben éppen úgy gyarmati sorban szenvednek, mint USA-beli testvéreik. „Indiánországnak” nincs külképviselete, hiszen határai sincsenek. Az észak-amerikai őslakos a zárkaügynök nézőpontjából viszont amerikainak látszik, az indián „eszme” amerikai eszmének, azaz imperializmusnak, Borvendég pedig „indiánnak”, azaz amerikai kémnek. A hatalom csak hatalmat lát, az (idézőjelek nélküli) indián ebből a nézőpontból érdektelen. A szocialista állambiztonság (legalábbis a

A Szikláshegyek varázslója (részlet)

Bogár mászott a homokban. Lehajoltam, hogy közlőlől láthassam. A bogár elröppent. Én azonban kővé meredten maradtam a térdeimen.

- Indián!... – szalad ki fogaim közül a csodálkozás. S aztán anélkül, hogy megmozdultam volna, kiáltottam:
- Anyu!... Anyu! Gyere gyorsan!
- Anyám ledobta öléből a horgolást és ijedten rohant ki hozzám a folyosóról.
- Meg ne fogj!... Hozzám ne éj! – kiáltottam rá, amikor a közelembé ért.
- Mi az?... Szent Isten! Mi történt veled?!
- Nézd, anyu: indián!...
- Mi-í?... Mit beszélsz?
- Nézz a földre!... Egy indián!...
- Úristen ne hagyj el! – suttogta anyám. Egészen megrémültem a hangjától. De nem mertem felnézni, nehogy elmozdítsam különös alakú árnyékomat.
- Éppen olyan, mint egy indián... – magyaráztam tovább. – Mintha indián lennék... Biztosan az is vagyok, csak nem tudja senki!...
- Csacsi gyerek! – hajolt le hozzám mosolyogva anyuka.
- Dehogya vagy te indián! Isten ments, hogy olyan csúnya légy!... Csak kócos hajadtól van ilyen furcsa árnyékod... Teremtő Istenem – suttogta magában, majd újra hangosan: – Gyere be gyorsan, olyan a fejed, akár egy szénaboglya!...
- Bánom is én, itt akarok maradni!...

Anyám azonban nem sokat hederített rám. Felemelt a földről és minden igyekeztem ellenére betuszkolt a nagy iskolaudvarról.

A konyhában ölébe vett és gondosan megfésült. Miután vállig érő hosszú hajamat rendbe szedte szokatlan elérzékenyüléssel ölelt magához. (...)

Akkor történt ez, amikor betegségem után néhány hétre anyám keresztapja nagy csomó vadlibával tért haza a vadászatról... Nekünk is küldött párat. Anyám pecsenyét készített belőle. Én meg boldogan összeszedtem a szép tarka tollakat. Besurrantam velük a szobába, a földig érő nagy tükör elé... Hosszú fürtjeimet színes pamutokkal összekötöttem és teletűzdeltem tollakkal... Oly szép voltam, amilyen szépek csak az indiánok lehetnek!...

De nyílt az ajtó és anyám véget vetett „csodaszép” külsőmnek. Alaposan megszidott: hogyan csinálhatok magamból ilyen maskarát?... Szép tollaimat bedobta a tűzbe... Talán még kihevertem volna ezt a megszégyenítést, ha nem lett volna folytatása. Csakhogy volt.

Anyám délután áthívatta a fodrászt és „rendbe hozatta” velem a sörényemet!...

A konyha közepén nyugodtan túrtam a hajigazítást. Minden figyelmemet a padkán szunyókáló Hektor kutyámra fordítottam. A hajmester már el is készült.

– Így ni, most már helyre kis legény vagy! – mondta édesanyám meglegedett mosollyal.

A nagy fehér kendő alól felszabaduló kezeimmel én is a fejemhez nyúltam és ekkor... Hideg rémület futott végig rajtam. Rohantam nyomban a tükör elé. És valóban, sejtésem nem csalt meg: hosszú hajfürtjeim helyén rövidre nyírt, majdnem kopasz és kétségbeejtően rút fej gömbölyödött...

Elfakadtam sírva.

Fehér Szarvas/Borvendég Deszkáss Sándor: *A Szikláshegyek varázslója*. Athenaeum, Budapest, 1940, 5–6.

zárkaügynök) nem észlel olyan pozíciót – Fehér Szarvasét –, ahonnan az USA és Szovjetunió egyszerre érzékelhető elnyomó hatalomként, és nem észlel olyan országot sem, amely se nem kapitalista, se nem szocialista.

A nyomozati aktából nem derül ki, miképpen fogadták a nyomozók Borvendég „privát” közlését, miszerint ő valójában Fehér Szarvas indián törzsfőnök, és a zárkaügynök következtetéseit, miszerint nemzetközi kémszervezetről van szó. Annyit tudunk, hogy Borvendég újabb önvallomásokat készít, a kihallgatásokon a nyomozók – talán a zárkaügynök ötletei nyomán – újra rákérdeznak a gyanúsított külföldi kapcsolataira, levelezésére. Az utolsó önvallomás jóval terjedelmesebb az előzőeknél, a szerző tematikus fejezetekben foglalja össze a kihallgatások során (többször) elhangzottakat, és leírja azt is, amire a nyomozók érzése szerint még nem kérdeztek rá.

„Fehér Szarvas” vallomása

Az *önvallomás* egyik terjedelmes fejezete a szerző irodalmi tevékenységéről szól, részletesen elmeséli, hogyan kezdődött írói karrierje, majd sorban összefoglalja könyveinek tartalmát. Ebből a fejezetből idézek hosszabban:

„Felnőttem, de állandó szegénységem, és az élet egyéb nehézségei lehetetlenné tették az Amerikába kiutazást. Többszöri próbálkozás után 1939-ben dőlt el végleg, hogy reménytelen minden ilyen igyekeztem. Viszont akkora már szakkönyvekből és közvetlen levelezésből jól ismertem az indiánok történetét, folklóráját, sőt politikai problémáit is. Ezek felhasználásával írtam róluk egy hosszabb, áttekinthető tanulmányt. Ezzel a munkával szolgálni akartam az indiánok megismertetését. Másrészt, mint író akartam érvényesülni, hogy elsősorban családomnak bebizonyíthas-

sam ebbéli elhatározottságomat, rátermettségemet, mert semmibe se vették ezt a hajlamomat. (...) Több kiadó megnézte munkámat. Mindegyik elutasította azzal, hogy ez múzeumi, akadémiai szakanyag. (...) Az Athenaeum könyvkiadó lektora felszólított, hogy kimondottan olyan regényt írjak, amely az indiánok életét és törekvését mutatja be. De ne a civilizált indiánokat tárgyaljam, hanem azokat a romantikus figurákat, akiket May Károly népszerűsített. (...) Ilyen kívánalmak alapján írtam meg a *Sziklás begyek varázslója* c. munkámat, amely a kiadónak nagyon megnyerte tetszését. Ez a regényem egyes szám első személyben íródott. Leírtam benne gyerekkori élményeimet, hogy hogyan lettem az indiánok őszinte barátja. Majd pedig folytattam *meg nem valósult vágyálmom* [kiemelés az eredetiben – K.M.] leírásával: kiutaztam az indiánok közé, azok testvéreiké fogadtak és bizalmasan beavattak a legtitkosabb törekvéseikbe is... (...) Már kiszedték a kéziratot, amikor Sárközi György, a kiadó cégvezetője (neves költő) közölte velem, hogy a könyv címdaláról törölte a „regény” meghatározását. (...) Nem értettem vele egyet, nagyon sok barátom tudja, hogy csak szerettem volna kijutni Amerikába, de nem sikerült.”

Végül a kiadó vezetője mégis meggyőzi. A *Sziklásbegyek varázslója* megjelenik Fehér Szarvas neve alatt, és hatalmas siker lesz.

A zárkaügynöknek a „fiatal vörös rókáról” elmondott „privát” történet tehát valójában legenda. Borvendég Deszkáss Sándor titka és bűne is egyben, hogy valójában nem indián és nem azonos Fehér Szarvas törzsfőnökkel. Sikert viszont éppen a szerző és a főhős, a fikció és a valóság összemosásának köszönheti. A *Sziklásbegyek varázslója* arról szól, amire a regény alcíme utal: „*magyar ifjúból indiánfőnök*”, azaz bárkiből lehet indián, ha nagyon akarja. A néprajzkutató azzá válhat, akit kutat, az indiánrajongók azonossá válhatnak rajongásuk tárgyával, a regény épp arra mutat rá, hogy ezek a határok átjárhatók. Borvendég személye *önvallomása*, és ahogy olvashattuk, kiadója szándéka szerint is csupán eszköz ahhoz, hogy ezek az átjárások az olvasók vágyaival találkozzanak. Az indián tehát egy csalót fed(ez): Borvendég Deszkáss Sándort, aki vágyfantáziáit valóságként adta el, önéletrajzként árulta regényét.

Az *önvallomás* szövege azonban nemcsak az „indiánt”, hanem az ellenforradalmárt is visszautalja a vágyak birodalmába. Az *ellenforradalom* című fejezetben leírja, mit tett valójában 1956 októberének végén, és mit mondott 1959-ben a kaposvári „indiánoknak”. Ha emlékszünk, e beszélgetésről szóló jelentés volt a nyomozók egyik legfontosabb bizonyítéka Borvendég és a kaposvári „indián törzs” ellen.

„Egymásután kérdezgettek a budapesti ellenforradalom részleteiről. Elmondtam nekik a Sztálin-szobor ledöntését, majd Nagy Imre megjelenésének kikövetelését a Parlament előtt. Hogyan bősztült fel a tömeg Gerő beszédére, és hogyan vonultak a Rádió épületéhez. Úgy mondtam, hogy a Sztálin-szobor ledöntését én is láttam a tömegeből (valójában

már régen otthon voltam, illetve Sashalmon az üzletekben vásároltam). Amikor meghallottam, hogy mi történt, és mi folyik Budapesten, olyan nagy izgalom vett erőm rajtam, hogy máris fegyvert ragadtam volna, hogy én is részt vehessek a harcokban. Mikor azonban értesültem, hogy milyen öldöklés megy végig az utcákon, egyszerre kidobtam a fejből ezt a vad gondolatot, s az volt minden vágyam, hogy segíthessek a sebesülteken. Mikor aztán sikerült bejutnom Budapestre, volt alkalmam mentőszolgálatot végezni. A Baross-téren, egy bádoggal kibélelt hentes kocsiból rögtönzöttünk egy sebesült szállító kocsit. Erre szedegtettem össze a sebesülteket – persze nemcsak magyarokat, hanem oroszokat is – és hordoztam be őket a Péterffy S. u-i kórházba (ez a kis történet teljesen képzeletbeli – el nem ért vágyálmom elmondása volt).”

Önvallomása szerint a forradalom „nagy történeteit” csak mások elbeszéléseiből és fényképekről ismeri, ahogyan az indiánokat. 1959-ben a kaposvári baráti társaságban tehát a nem létező Fehér Szarvas egy nem létező (ellen)forradalmár, a forradalom és a róla való beszéd pedig éppen úgy a vágyak és a virtualitás terepe, ahogyan az „indián”. Borvendég Deszkáss Sándor ezek szerint nem ellenforradalmárként és „indiánként” bűnös, hanem csak azért, mert ellenforradalmárnak és indiánnak adta ki magát.

A terjedelmes önvallomáshoz a szerző Epilógust csatolt, amelyben további magyarázatot fűz az „indián” motivációihoz. Innen idézek hosszabban:

„Tulajdonképpen nem gyűlöltem ezt a rendszer sem ’56 előtt, sem ’56 után. Hanem: súlyos belső válságtól indítva türelmetlenül sóvárogtam egy változást, amely ugródeszkaként elősegíthet álmaim színhelyére, ahol végre megtalálhatom önmagamot és jó lesz minden.

(...) Sajnos csak későn találtam meg új életemet. (...) Együttélésünk második hónapjában elvittem L-néhez³ az Amerikai Geographical Society híres kiadványát, a sok száz színes illusztrációval teli indiánkönyvet. (...) Kinyitottam, lapozgattam, s akkor következett be a rendkívüli meglepetés: nem találtam benne semmi érdekeset, melyet alkalmasnak találhattam volna megmutatásra. (...) Megszűnt a kínzó honvágyam a csodálatos Amerika után (...). S egyszerre nevetségessé vált előttem a polgári demokrácia és mindaz a hamis cégér, amelyhez menekültem, mert a belső, égető elégedetlenségem sehol se talált megnyugvást. (...) A tudatlanságom és az indulataim ködében soha nem vettem észre, hogy tulajdonképpen egyes személyek befolyására cselekszem, és egyes személyekkel állok harcban.”

A politika mögött eszerint pusztán személyes érdekek és vágyak állnak, amelyek megvalósulás hiányában öltenek politikai formát. Az „indián” itt nem tiltott (vagy egyéb) politikai tartalom, hanem csak egy magánember, aki máshová vágyódik, ahol önmaga lehet. A polgári demokrácia és az „indián” 1963 elején „sohaország”, az (egyéni és közösségi) autonómia el nem érhető helye. Az *önvallomás* szerint így nemcsak az „indián” és az „ellenforradalmár”

áll idézőjelek között, hanem Borvendég Deszkáss Sándor személye is, aki nem létező helyeken – az „indiánban”, az „ellenforradalmárban”, a polgári demokráciában – kereste és nem találta önmagát. Ahogy a külvilágra vetítette belső autonómia iránti vágyakozását, olyan imaginárius tereket hozott létre (az „indiánt” és a „polgári demokráciát”), amelyeket óhatatlanul a politika határol.

Az *önvallomás* ki nem mondott konklúziója szerint tehát a hatalom minden kritikája megoldatlan személyes probléma, akinek gondja van a rendszerrel, az valójában neurotikus. Az ellenállás így soha nem lehet politikai.

Ezt az *önvallomást* a kihallgatók is elfogadhatónak találták, az akta legalábbis nem tartalmaz több ilyen írást. A zárkaügynöki jelentés szerint kifejezetten jól halad az ügy, alakul a tárgyalás forgatókönyve.

Az utolsó *önvallomás* állításai tehát a bíróságon is megállják a helyüket – a zárkaügynök megítélése szerint legalábbis. A két „ellenforradalmár” „rájött”, milyen tónusban, mit akar hallani tőlük a hatalom, a cellában eljártsszák a bírósági tárgyalást – a „legendához” illeszkedve, miszerint „Török Gyula” ellenforradalmár ügye egy lépéssel mindig előrébb tart. A zárkaügynök azonban arról is beszámol, hogy Borvendég titkokat őriz, valódi álláspontja nem egészen felel meg az *önvallomásokban* leírtaknak, sőt. Egy későbbi jelentésből idézve: „Beszélgetésünk során kijelentette, hogy nem kell azért megijedni, mert az ország 96%-a nem kommunista és ha az oroszok csak 24 órára kimennének, »ezek« eltűnnének a föld színéről.”

Feltételezhetjük, hogy *önvallomásában* írt felismerései, miszerint nem a szocialista társadalmi renddel volt baja, hanem házasságával és saját magával, nem felelnek meg a „Török Gyula” „cellatársal” alkotott „közös” valóságnak, ahol ők olyan „ellenforradalmárok”, akik ki- vagy eljátszszák a hatalom elvárásait. „Török Gyulának” elmondott bizalmas közlése alapján Borvendég leginkább attól tart, hogy a nyomozók rájönnek titkára, miszerint még 1957 elején is kapcsolatban állt az ellenforradalmi Írószövetséggel, és részt vett az írók megsegítésére indított pénzügyügyi akcióban. Mi azonban tudjuk, hogy ez a nyomozók előtt nem volt titok, már Borvendég letartóztatása előtt is tudták a környezetanalízisekből – s úgy tűnik, a sok kihallgatás során egyetlen alkalommal sem tartották olyan lényeges információnak, hogy rákérdezzenek. Borvendég ellenforradalmi íróként (Fehér Szarvas indiánként) őrizte meg önmaga számára önmagát, noha a hatalomnak elbeszélte történet szerint nem Fehér Szarvas és nem indián. A „cellatársnak” elmondott „privát” közlésben azonban ezek az azonosulások úgy tűnik, továbbra is léteznek, Borvendég ugyanis kizárólag Fehér Szarvas néven jelentette meg regényeit – amelyekben a szerző egyben főszereplő is, amennyiben tehát író, annyiban Fehér Szarvas (és „indián”), és ellenforradalmár (az Írószövetség támogatója).

A hatalom számára látható aspektusának, a kihallgatóknak írt *önvallomásokban* tehát az „indián” és a „forrada-

lom” egyaránt olyan nem létező helyek, ahol Borvendég személye valódivá és politikaiává válhatna. Mivel ilyen hely nincs (mert Borvendég valójában nem indián, és még csak nem is látott élő indiánt, ahogyan 1956-ot sem „látta”), a politikai értelemben vett autonómia is illúzió, a vágnak „valójában” nem is lehet politikai vonatkozása. A hatalom Borvendég számára láthatatlan aspektusának – a zárkaügynöknek – elbeszélte történetben viszont az „indián” így, idézőjelek között mégis létezik, a megvalósulhatatlan vágyak helyeként, ahogyan 1956 is forradalomként él a „cellatársak” emlékezetében. Kérdés marad, hogy mi Borvendég titka (és bűne). A kihallgatók előtt az „indián” és az (ellen)forradalom vágyként és fikcióként (ha bűnről beszélünk, akkor hazugságként) lepleződik le. A zárkaügynök előtt pedig épp ellenkezőleg, a titok az indián és a forradalom valóságossága és morális értelemben vett igazsága. A zárkaügynök azonban „elárulja” a nyomozóknak az indián e valóságát/igazságát, így az „indián” tulajdonképpeni politikuma (ahogy a hatalom politikának látja) valójában Borvendég előtt válik titokká. Borvendég nem tudja, hogy a hatalom tudja, hogy az „indián” még mindig működik. Azt sem tudja, hogy a hatalom számára az „indián” éppen így, „privát fikcióként” működik, ezért a nyilvánosság előtt bármikor leleplezhető magánbűnként (hazugság) és politikai tartalomként. Más szavakkal: Borvendég kollaboráció ellenében megőrzött „indiánja” a hatalom számára láthatatlan aspektusával kötött „tudattalan” egyezés. Az „indián” tehát az állambiztonsági megfigyelővel (együtt)működik, Borvendég egy ügynökkel teremt meg azt a közös valóságot, ahol az indiánjáték a hatalom ellenében érvényes.

1963 elején az „indián” e kettősségében megfelel az elne indított per lejárásához. Noha a hatalom nem íróperben gondolkodott, ahogy az alábbi idézetben olvashatjuk, mégis Borvendég Deszkáss Sándor és Fehér Szarvas (mint szerző és főhős) megtévesztő analógiája válik bizonyító erejűvé. A büntetőper és az azt lezáró amnesztiát követően 1963. május 22-i keltezéssel hosszú és részletes *jelentés* készül az Indiánok fedőnevű ügyről, amely összefoglalja a tanulságokat és levonja a következtetéseket.

„...ma is megtalálható a misztikum iránti vonzalom a meseszerű csodás indián világ iránt. (...) Borvendég Deszkáss Sándor könyvei a történelmi tényeket elferdítve írói fantáziával mutatják be (...) és tudatos ösztönzést adnak (...) a romantika gyakorlati követésére. (...) Államunk 1948-ban megszüntette a nacionalista-soviniszta ideológián alapuló cserkész-szervezeteket, melyek a romantika bölcsői voltak. Nem szűnt meg azonban a romantikus hajlam, és megvannak azok a források is, melyek felélesztik és táplálják ezt. A gyakorlati indiánozás ugyanazzal a tartalommal bír, mint a cserkészlet. A militarista jellegű külsőségeket a harcos indián motívumok pótolják, a nacionalista ideológia benne él az indián rezervátumok legendájában. (...) Az indiánozó fiatalokra irányuló cserkész és klerikális befolyás célja az, hogy a

fiatalok romantikus hajlamait különböző állami és társadalmi érdekeket sértő, ellenséges politikai koncepciók szolgálatába állítsák.”

A *Jelentés*ben igazolódik az állambiztonság eredeti gyanúja, miszerint klerikális államellenes összeesküvés történt, és az ügy az egyházi kisközösségek elleni perekhez kötődik – annak ellenére, hogy a gyanúsítottak egyikének sem voltak hivatalos egyházi kapcsolata, valamint az „indiánok” hitoktató tevékenységéről sem került elő bizonyíték. Borvendég és Fehér Szarvas azonossága, az „indián” (az idézőjelek közötti, ami nem azonos az észak-amerikai őslakosokkal) egyszerűen illegális, ellenséges ideológiává válik, olyan felületté, amely alkalmas arra, hogy „különböző állami és társadalmi érdekeket sértő, ellenséges politikai koncepciók szolgálatába állítsák.” Mindez azért lehetséges, mert „Borvendég Deszkáss Sándor könyvei a történelmi tényeket elferdítve írói fantáziával mutatják be”.

Láthattuk, a hatalom felismerte az „indián” mögé rejtő Borvendég Deszkáss Sándort, aki személyes okokból politizált, valamint azt a Borvendég Deszkáss Sándort is, aki „rájött”, hogy ezt kell mondania a hatalomnak, de személyes (vagy egyéb) okokból továbbra is titokban politizál. Ez volt az első és utolsó indián per. A továbbiakban nincs szükség (és lehetőség) perekre, a hatalom tudja, mit kell keresni, az „indiánok” pedig tudják, hogy keresik őket.

Epilógus

A nyomozati akta a fentebb idézett jelentésekkel lezárult, mellékletként azonban az alábbi levélváltást tartalmazza:

„Rózsa elvtárs!

Mivel könnyebb így levélen keresztül kapcsolatot találni, és jobban tudom tömöríteni problémáimat, ezért kérem, vegye figyelembe ezt a néhány sort. Úgy érzem, Borvendég barátom ügye a végére jár. (...) 16 éves korom óta voltam rendőr. Az operatív munkát jól ismerem. Ha ez esetleg itt nem mutatkozott volna meg, vegye figyelembe az abszolút abnormalis idegállapotomat. (...) Csupán emlékeztetőül jegyzem meg: megkértem már, hogy a letétben lévő ruhámat a börtönben vasaltassák ki, mert az nagyon gyűrött. Egy zsákba volt begyömöszölve. Sürgősen szeretnék beszélni válóperes ügyvéddel a tárgyalás előtt. Kérem, hívja föl. Dr. Kárpáti László, a bpesti ügyvédi kamara titkára. Nappal a kamarában éri el, 17–19 órakor a 38. számú ügyvédi m.k.-ban található. (...) A kapott pénzből kérem vásároltasson nekem egy db vörös-kék illatos mosószappant.”

Rózsa elvtárs „válaszul” egy „Jelentést” ír:

„Kijelentem, hogy Dörgő Gyula (...) a Katonai Kollégium által veszélyeztetés büntette miatt egy évre elítélt 1962. október 16. óta van osztályunkon fogdaügynökként az »Indiánok« fedőnevű ügyön foglalkoztatva. 1962. dec 18-án lesz a válóperes tárgyalása. Kéri, hogy tegyük lehetővé, hogy a

tárgyalására saját ruhájában, polgári ruhás kísérel, bilincs nélkül legyen elővezetve, mert a külsőségek befolyással vannak feleségével szembeni követelésének elbírálására szempontjából. E követelések a két gyermek nekiútulásával kapcsolatosak. Figyelembe véve eddigi munkáját, magatartását, személyi körülményeit, valamint bűncselekményének jellegét, javaslom, hogy a tárgyalásra Mihók J. r. főhadnagy és Takács Emil rendőr százados elvtársak vezessék elő, gépkocsival, bilincs nélkül.”

Saját perspektívánkból látható két válófélben lévő közepkorú férfi is – egy zárkában. Mindkettő mindent megtesz azért, hogy civil ruhában kezdjen új, „független” életet, miközben egymásra vannak utalva. A zárkaügynök elmesél „cellatársának” egy fiktív „’56 és megtorlása” történetet röpcédulázástól a vádemelésig és a várható amnesztiáig, megértő társa Borvendég Deszkáss Sándornak, türelmesen végighallgatja, sőt kifejezetten kíváncsi „sorstársa” minden érzésére és gondolatára. Mindeközben attól retteg, hogy esetleg nem jelent megfelelően, vagy az ügyről kiderül, hogy valójában nem is jelentős, ebben az esetben visszakerül a katonai fogdába, és a feleségének ítélik a gyerekeket. Így jön létre egy nemzetközi irredenta „indián” összeesküvés, és egy olyan helyzet, ahol Borvendég Deszkáss Sándor ügy köthet a hatalommal kompromisszumot, hogy biztos lehet benne, legalább egyvalaki megérti nehéz helyzetét, és tudja, hogy valójában „indián”.

Az „Indiánok” fedőnevű ügy eredményei tehát összefoglalva a következők: Borvendég Deszkáss Sándor „megígérte” a hatalomnak, hogy többé nem öltözik be, inkább megtanul a „sorok között” indiánozni – „indiánmentes” indiánregényeket és ismeretterjesztő cikkeket ír. A nyomozók eljuttatták az ügyet a vádemeléshez: bemutatták, hogy az „indián” alkalmas „államrend elleni összeesküvésre”. A zárkaügynök civilben vett részt a válóperes tárgyaláson. Borvendég Deszkáss Sándor és társai bűnösnek bizonyultak, és 1963 márciusában amnesztiával szabadultak. A bírósági végzés nyomozati értékelése javasolja, hogy „az illetékes operatív szervek folytassanak felderítő munkát a magyarországi »indián« tömörülések körében”. Számunkra pedig – szintén az akta szavaival: „A bűncselekmény körülményei feltárták az indián romantika problematikáját és lehetőséget adtak e téma sokoldalú elemzéséhez.”

- 1 A teljes nyomozati anyag: ÁBTL 27-5557/63 sz. 8 kötetes vizsgálati dosszié. Amennyiben külön nem jelöljük, az idézetek innen származnak
- 2 A párt 1957. december 10-i PB-határozatának és az igazságügy miniszter, a belügyminiszter és a legfőbb ügyész 1958. január 8-án kiadott közös utasítása értelmében a párt büntetőpolitikájának érvényesítése érdekében előírta, hogy a rendőri és nyomozó szervek az októberi „ellenforradalmi jellegű” bűnügyek vizsgálatát fejezzék be. Idézi Takács Tibor: Szövegek, tények, stratégiák. A történelem és forrásai, BUKSZ, 2008. tél, 359.
- 3 Az aktában természetesen az eredeti név szerepel

Indiánok a Magyar Népköztársaságban

A Magyar Népköztársaságban két nagy indiántábor működött egymással párhuzamosan, a „dunai” és a „bakonyi indiánoké”.

A „dunai törzset” 1931-ben alapította Baktay Ervin, fikciós és ismeretterjesztő indiánkönyvek írója és fordítója. Előzménye az 1924-ben ugyanott alapított „vadnyugati város” volt. „Szétosztották a szerepeket (...) a törzs nagyfőnöke, Heverő Bölény, Baktay Ervin lett. Sok barátjuk is csatlakozott a játékhoz, akik aranyásókká, cowboyokká, harcosokká, a hölgyek pedig dá mákká vagy squaw-ká változtak át. A Dunakanyar páratlan szépségű szigetvilágában épített táborban indián motívumokkal díszített kúp alakú sátrakban laktak, kenut építettek, szabad tűzön főztek, s ünnepi alkalmakkor maguk készítette indián ruhákat öltöttek. A tábori életet szigorú elvek szabályozták (tagfelvétel, »harcos«-avatás, ünnepi szertartások stb.), amelyeknek mindenki örömmel tett eleget. Ezek a 2–3 hónapig tartó táborozások tökéletes regenerálódást nyújtottak a téli, városban töltött időszak után” – írja a kezdetekről Lorencz József, dunai indiánózó, a kisoroszi indiánmúzeum létrehozója, abban a bevezetőben, amelyet a Néprajzi Múzeumban a magyarországi indiántáborokról rendezett kiállításához Cseh Tamással közösen készített. (A kiállítás 2000 tavaszán volt látható a múzeumban *Kenu és tipi – Indián táborok Magyarországon 1931–1999* címmel). Lorencz így folytatja: „A második világháború után a környező világ sok szempontból megváltozott, de a Törzs a reneszánszát is élte. Új tagok csatlakoztak a nagy játékhoz, amely az Alapító szellemében a mai napig is folyik a Duna mentén.”

A másik indiánózás – a beszámolókat szerint a dunaiakról mit sem tudva – 1961-ben indult, amikor Cseh Tamás néhány barátjával indiános harci játékot kezdett a Bakonyban. A két tábor lakói csak később ismerték meg egymást. Furcsa rivalizáló viszonyuk generációs különbségként fogalmazódott meg: a „nagy öregek” szemben a „fiatal játzókkal”. A viták pedig a néprajzi hitelesség, az indián ideológiája, az ismeretek *versus* játék probléma, illetve a titkosság körül forogtak. Cseh Tamás tábora vállaltan egy indián harci játék volt: „A 150 évvel ezelőtti síksági életformát idéző »játék« két hétig tart. Ez idő alatt egymástól 10–30 km távolságra táboroznak a sejen, a hidatsza, a feketelábú szíú és a varjú indiánok törzsei és nemzetségei. A népek saját dalaikat éneklék és táncaikat táncolják. (...) A hadijáték a korabeli történelmen alapul, az akkori törzsi viszonyok (rokonságok, ellentétek) alapján egymás szövetségei vagy ellenségei. A dicsőség és a megbecsülés kivívása a cél, amihez nem annyira az ellenség megölése, inkább a bátorság megmutatása a fontos”. Mai szemmel a két tábor közötti különbség leginkább úgy fogalmazható meg, hogy míg a dunaiak az indiánt és a hozzá kapcsolódó ideológiákat, ethoszokat és fantáziákat inkább a megjelenítésen keresztül élték meg, addig a bakonyiak a játékban váltak „indiánokká”. Ami közös bennük, hogy a szocialista Magyarország közegeiben az indiánnak öltözésben valamiféle lehetőséget láttak a maguk számára. A beöltözés, ami valamit elrejt vagy valamit képvisel, illetve éppen azt rejti el, amit képvisel, politikailag gyanús cselekedetnek számított. Ebből a szempontból a dunaiak, akiknek korábban kapcsolata volt Borvendég Deszkással, talán gyanúsabbak voltak. Cseh Tamásék az indiánperről mit sem tudva kezdenek lejárni a Bakonyba a hatvanas évek elején. Addigra már elkészül az állami indiánkoncepció, illetve az indiánózó tevékenységek kvázi „tiltva – tűrve – támogatva” besorolása. Ez alapján a bakonyi indiánózást inkább lehet a gyerekkori fantáziákhoz kapcsolódó játékként értelmezni. Cseh Tamásnak a kiállítás elé írt megjegyzése is ezt támasztja alá. „Ezekben az időkben védelmet jelentett a zaklatások ellen a képes hírlapok nyilvánossága, ami romantikus, gyerekes foglalatosságnak tűntette fel a nyári együttléteket.”

Egy interjúban pedig azt meséli el, hogy a Bakonyban „a főerdésszel meg a fővadással, sőt még a helyi párttitkárral vagy tanácsitkárral is megbeszéltünk mindent. Hát hogy mi táboroznánk. »Jó van – mondták –, ha indiánok vagytok, hát azok vagytok, menjetek csak, játszódjatok, oszt vigyázzatok, fő ne gyúccsátok az erdőre.«” A tábor híre aztán eljutott a zirci rendőrkapitányságra, „és azok már jöttek is a dzsippel. Megálltak a patakparton, na vegyük elő a személyi igazolványokat. (...) Nem esett bajunk, de mindennek azonnal ellenállás íze lett. Meg se fordult a fejünkben, hogy mi ellenállók lennénk, mi csak jól akartuk érezni magunkat.”

A Bakonyban a hatvanas évek első táborai óta több száz indiánózó megfordult már, sőt mondhatjuk, hogy azóta több „indián” generáció felnőtt. A mostani indiánózás már sok szempontból más, mint a hajdani, amely viszont ma valamiféle hőskorként jelenik meg. E lapszámot készítve egyre több ismerősünkről derült ki, hogy ismer indiánózókat, sőt ő maga is (volt) indiánózó. Mindenki lelkesen és a történetekbe belefeledkezve beszél indián kalandjairól, ugyanakkor sietve hozzá is teszi, hogy az elmondottakat kezeljük bizalmasan, mert ezek a dolgok valamilyen módon titkosak. Az indiános képek megjelenítése ugyanebbe a „titkosságba” ütközik. Mindeközben láttuk, hogy a rendszerváltás előtt színes magazinokban szerepel az indiánózás, a Néprajzi Múzeumban kiállítják magukat, Cseh Tamás, „az öreg törzsfőnök”, a vele készített interjúban részletesen beszél az indiánról. A „titkos” bakonyi indiánózásról tehát számos nyilvános történet van.

Horváth Kata